

Miten tutkia marginalisoitujen ryhmien historiaa?

Jenni: Tervetuloa kuuntelemaan Tiedettä ja sirkushuveja – vanhojen aikojen podcastin jaksoa. Tässä podcastissa Tampereen yliopiston antiikin, keskiajan ja uuden ajan alun tutkimuskeskus Triviumin tutkijat keskustelevat erilaisista teemoista. Meitä voi seurata myös Instagramissa tai Twitterissä tilillä Trivium_Tampere. Otamme mielellään vastaan kysymyksiä ja toiveita podcastiin liittyen.

Jenni: Tämänkertainen jakso onkin vähän erilainen kuin aiemmat tässä sarjassa kuullut. Me puhutaan tänään siitä, miten tutkia marginalisoitujen ryhmien historiaa, ja sitä, mitä annettavaa vanhempien aikojen tutkimuksella on nykypäivään ja keskusteluun eri vähemmistöjen asemasta. Lisäksi mietitään myös sitä, miten tähän kenties vaikuttaa se, kuuluuko itse kyseiseen ryhmään vai ei. Eli pohditaan tutkimuksen etiikkaa ja vaikuttavuutta. Minun nimeni on Jenni Kuuliala, ja kanssani tästä aiheesta ovat keskustelemassa Zoom-yhteyden päässä Rose-Marie Peake ja Lauri Uusitalo, jotka molemmat ovat myös Triviumin tutkijoita. Tervetuloa mukaan!

Roosa: Kiitos!

Lauri: Kiitoksia. Kiva olla mukana.

Jenni: Meitä kaikkia yhdistää paitsi vanhempien aikojen tutkimus, myös se, että me tutkitaan nyky-yhteiskunnassa vähemmistöiksi tai marginalisoiduiksi ryhmiksi usein miellettyjä ihmisiä. Jos mä kerron ensin lyhyesti omasta taustastani ja päästän sitten Roosaa ja Laurin kunnolla ääneen. Eli tein itse väitöskirjani vammaisista lapsista myöhäiskeskiajalla; tässä tutkimuksessa minulla oli lähteenä kanonisaatioprosesseihin kirjattuja fyysisesti vammaisten lasten ihme paranemisia. Eli näissä vanhemmat ja joskus

myös muut perheenjäsenet, sukulaiset tai ystävät tai jopa lapsi itse todistivat ihme paranemisesta. Minua kiinnosti siinä eniten se, miten lasten fyysinen poikkeavuus ja tarve sille ihme paranemiselle määriteltiin. Tämän jälkeen olen tutkinut muutenkin myöhäiskeskiajan ja uuden ajan alun vammaisuutta ja vetänyt myös Koneen Säätiön rahoittamaa vammaishistorian popularisointiin tähtäävää hanketta Vammaisuuden vaiettu historia, josta kerron ehkä myöhemmin tässä podcastissa vähän lisää. Kertoisitteko te kanssa alkuun lyhyesti omasta tutkimuksestanne?

Roosa: Väittelin 2015 ranskalaisesta nunnakunnasta *Les Filles de la Charité*. Löysin sattumalta muuta kiinnostavaa nunna-aineistoa, ja tästä syntyi nykyinen postdoc-projekti, jossa pyrin tavoittamaan queerejä kaikuja 1600-luvun katolilaisessa aineistossa, nimenomaan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden ilmentämistä, joka aiemmin sivuutettu saman aihepiirin tutkimuksessa. Olen julkaissut v. 2017 joitain ajatuksia aiheesta teoksessa *Korsetti ja krusifiksi*, jonka kirjoitin yhdessä Riikka-Maria Rosenbergin kanssa.

Lauri: Mä väittelin juuri siirtomaayhteiskunnan kehityksestä Popayánin kuvernöörikunnassa nykyisen Kolumbian alueella 1500-luvulla ja 1600-luvun alussa. Käsittelin väikkärissä sitä, miten espanjalaisten ja paikallisten alkuperäiskansojen vuorovaikutus muokkasi yhteiskuntaa ja kiinnitin erityistä huomiota alkuperäiskansojen toimijuuteen siirtomaayhteiskunnan syntyprosessissa. Popayán oli omaleimainen ja vähemmän tutkittu mutta kuitenkin merkittävä rajaseutu Espanjan imperiumissa, eikä kehitys siellä mennyt aivan samalla tavalla kuin ns. keskusalueilla. Mua kiinnosti valloittajien ja alkuperäiskansojen neuvottelut ja konfliktit siinä monimutkaisessa tilanteessa, jossa kumpikin joutui sopeutumaan uudenlaisiin olosuhteisiin. Tällä hetkellä

olen Suomen kulttuurirahaston apurahalla kirjoittamassa suomenkielistä kirjaa juuri alkuperäiskansojen toimijuudesta Espanjan amerikkalaisissa siirtomaissa.

Jenni: Miten näiden teidän tutkimien ihmisryhmien asema nyky-yhteiskunnassa on vaikuttanut teidän tutkimukseen? Onko sillä ollut vaikutusta siihen, miten olette asiaa lähestyneet tai että olette ylipäänsä valinnut kyseisen aiheen?

Lauri: Sillä on ollut tosi suurikin vaikutus. Alkuperäiskansojen oikeudet on kiinnostaneet jo pitkään, ja se oli yksi syy, miksi valitsin aiheen. Alkuperäiskansat on edelleen marginalisoituja niin Kolumbiassa kuin monessa muussakin paikassa, ja kolonialismin jäljet näkyvät yhä. Tai oikeastaan kolonialismi ei ole heidän kannaltaan koskaan loppunutkaan. Tänäkin päivänä he käyvät kamppailuja oikeuksiensa puolesta. Samaan aikaan alkuperäiskansojen olemassaolo nykymaailmassa usein unohdetaan tai halutaan unohtaa, ikään kuin he olisivat jääneet menneisyyteen. He ovat kuitenkin täällä keskuudessamme. Vaikka osa tutkimistani kansoista tuhoutui kolonialismin myötä, monet ovat yhä olemassa. Tämä kaikki on tärkeää huomioida tutkimusta tehdessä.

Roosa: Sanon suoraan, että väitöskirjan tekoon ajoittunut oma seksuaalisen identiteettini laajeneminen on ehdottomasti suurin syy tälle projektille. Aloin nähdä aineistoja uudessa valossa ja kysyä uudenlaisia, heteroseksuaalisesta kontekstista poikkeavia kysymyksiä. Ja meidän ajassa tietysti juuri nyt käynnissä merkittävä murros ko. väestöryhmien huomioimisen osalta. Tutkimuksen osalta: anglo-amerikkalaisessa kontekstissa 1990-luvulta lähtien, Suomessa hitaammin (etenkin Suomen historia, vrt. HAik 1/2021)

Jenni: Vammaishistoria on hyvin paljonkin velkaa ihmisoikeusliikkeelle ja sieltä lähteneille vammaisuuden teorioille. 60- ja 70-luvuilla kehitettiin vammaisuuden sosiaalinen malli, jossa vammaisuus nähdään ennen kaikkea yhteiskunnan syrjivien rakenteiden ja

esteellisyyden seurauksena. Ero on ehkä helpommin käsitettävänä englanniksi, eli mallissa ajatuksena on se, että 'impairment' on yksilön ominaisuus mutta 'disability' on yhteiskunnan tuottamaa, ja niihin rakenteisiin jotka sitä tuottaa, pitää puuttua ja ne pitää poistaa. Tämä malli on vaikuttanut tosi paljon yhteiskunnalliseen vammaistutkimukseen ja sieltä se on päätenyt myös vammaisuuden historian tutkimukseen, joka otti tulta alleen 1990- ja 2000-luvuilta alkaen.

Jenni: Jos ajatellaan niitä ennakkoluuloja ja käsityksiä, joita meidän omassa ajassa eri ihmisryhmistä on, niin onko teillä ollut tutkimuksessanne mitään yllättäviä löytöjä, ja mitään sellaista, joka olisi hämmästyttänyt teitä itseänne?

Roosa: No kyllä varmasti se, miten monipuolisesti selibaattiin sitoutunut nunna pystyi kuitenkin keskiajan ja barokin mystiikassa ilmentämään sukupuolta ja seksuaalisuutta! Tässä varmasti vaikuttanut oma protestanttinen tausta; katolilaiselle varmasti vähemmän yllättävää, koska katolisen opin mukaan seksuaalisuus seuraa ihmistä luostariin ja taivaaseen saakka.

Lauri: Ei ehkä mitään sellaista, joka olisi varsinaisesti hämmästyttänyt, mutta kyllä se ehkä omienkin ennakkokäsitysten vastaista oli, kuinka vahvasti alkuperäiskansat pyrki ja osin onnistuikin toimimaan omien etujensa puolesta siirtomaayhteiskunnassa. Uhrinarratiivi on edelleen niin vahva. Tietenkin kolonialismi on väkivaltainen prosessi, espanjalaiset tekivät hirveitä tekoja ja sorto oli voimakasta. Vaikka Amerikan mantereen alkuperäiskansojen väestökadon suurin syy olivat taudit, kyllä myös heikentyneet elinolosuhteet, yhteisöjen hajoaminen ja rakenteellinen väkivalta kiihdyttivät sitä. Tämä kaikki on tärkeää tuoda esiin, mutta vähintään yhtä tärkeää on ymmärtää, että

alkuperäiskansat eivät olleet vain avuttomia uhreja tai toiminnan kohteita vaan itsenäisiä toimijoita.

Jenni: Vammaisten ihmisten osalta taas on pitkälti varmaankin kyse siitä, että heidän huono asemansa nyky-yhteiskunnassa tekee vaikeaksi löytää niitä muita sävyjä menneisyydestä. Helposti ajatellaan, että ennen on asioiden ollut pakko olla vielä huonommin, vaikka oikeastihan lähteiden antama kuva on paljon monipuolisempi.

Lauri: Alkuperäiskansoihin liittyy nykypäivänäkin paljon ennakkoluuloja niin Kolumbiassa kuin muuallakin. Heitä pidetään vähemmän kehittyneinä, ja tällä oikeutetaan heihin kohdistuvaa syrjintää. Toisaalta sitten taas alkuperäiskansoihin kohdistuu tosi keinotekoinen aitouden vaatimus, ja kaikki kulttuurin uudistuminen nähdään ikään kuin perusteena kyseenalaistaa alkuperäiskansastatus ja siten ne oikeudet, joita heille alkuperäiskansana kuuluu. Ja tietysti kaikki kulttuurien arvottaminen jonkun toisten määrittelemän kehitysasteen mukaan on myös täysin keinotekoista. Mä näen että tutkijana on siksikin tosi tärkeää välttää kaikkea alkuperäiskansojen eksotisoimista, jota erilaisissa kulttuurituotteissa paljon näkee, ja myös muistuttaa itseään siitä, että ei tutki mitään muinaisia vaan edelleen eläviä kansoja. Alkuperäiskansojen kulttuurit elää ja muuttuu ajassa, sopeutuu uusiin olosuhteisiin ja saa vaikutteita muilta siinä missä kaikki muutkin kulttuurit.

Roosa: Koen erityisesti historioitsijana valtavaa painetta tutkia queerejä ilmiöitä, sillä meillähän metodin keskiössä on kontekstualisointi. Siis että pidämme koko ajan itsemme hereillä siitä, millä tavalla nykypäivän maailma saattaa vaikuttaa siihen, mitä ja miten aineistoamme tulkitsemme, jotta emme vahingossakaan anna tilaa anakronismille. Jos sanat homo, lesbo, bi, pan, trans, queer jne. syntyivät termeinä vasta tutkimani

aikakauden jälkeen, mistä löydän sanat ja ennen kaikkea historian tutkijoiden luottamuksen siihen, että tutkin relevanttia aihetta? Faktaa on kuitenkin myös se, että sukupuolta ja seksuaalisuutta elettiin todeksi monipuolisesti jo ennen näiden sanojen keksimistä, emmekä voi sivuuttaa näitä asioita aineistossamme jonkun etymologian takia. Se on nimittäin sitten historian tahatonta heteropesua.

Lauri: Toi on tosi tärkeä pointti. Musta meidän historiantutkijoiden täytyy ihan koko ajan aktiivisesti kyseenalaistaa oman aikakautemme normit ja oletukset ja pyrkiä olemaan tietoisia siitä, miten ne vaikuttavat meihin.

* * *

Jenni: Seuraavaksi ajattelin, että voitaisiin puhua vähän yksityiskohtaisemmin vähemmistöryhmien tutkimuksen etiikasta ja mahdollisista velvoitteista. Tämä on asia, jota olen itse miettinyt viime aikoina aika paljon. Minä siis olen tutkinut ja jossain määrin tutkin edelleen vammaisuuden historiaa ja lisäksi olen vetänyt vammaishistorian popularisointihanketta. En kuitenkaan ole itse vammainen, enkä haluaisi viedä tilaa ja ääntä vähemmistöryhmältä. Toisaalta taas pidän tärkeänä – ja olen saanut viestiä – että vähemmistöryhmien historian popularisointi on nimenomaan tärkeää näille yhteisöille itselleen. Miten te koette tämän asian?

Lauri Tämä on asia, jota olen myös pohdiskellut koko ajan enemmän ja enemmän. Alusta asti mulle oli selvää, että en voi puhua Alkuperäiskansojen äänellä tai heidän puolestaan. En olekaan pyrkinyt löytämään mitään autenttista alkuperäiskansojen näkökulmaa, vaan tutkinut nimenomaan kolonialismia prosessina ja alkuperäiskansojen toimijuutta osana sitä. Olen edelleen sitä mieltä, että näin voi tehdä, mutta mitä enemmän olen perehtynyt esimerkiksi dekolonialismin teoriaan, sitä vahvemmin olen alkanut problematisoida omaa

tutkijapositioniani. En halua valkoisena eurooppalaisena viedä tilaa alkuperäiskansoilta itseltään, mutta toisaalta voin hyödyntää saamaani koulutusta lisäämällä tietoisuutta heidän historiastaan. On kuitenkin mielestäni tärkeää myös eksplisiittesti tuoda selväksi, että en voi edustaa alkuperäiskansoja tai puhua heidän puolestaan.

Roosa: Mulla on nyt sitten paras positio tässä keskustelussa, kun kuulun tutkimaani väestöryhmään. Toisaalta koen minäkin, etten voi kuitenkaan edustaa 1600-luvulla elänyttä ursuliininunnaa, joka imi näyissään Kristuksen haavaa kuin vulvaa konsanaan... Intersektionaalisuus – en ole katolilainen plus muut seikat, jotka erottavat mut tutkimuskohteestani; ihminen niin paljon muutakin kuin seksuaalinen suuntautumisensa, uskontonsa tai etnisyytensä. Että kuka lopulta voi täysin samastua ja kehen? Mikä on tarpeeksi ”bingo”, jotta voi saada legit oikeuden puhua toisten äänellä? Mulla on tuntuma, että queer-historia on tällä hetkellä kaikkein arin aihe suomalaisille historioitsijoille tästä näkökulmasta. Sukupuolen dosentti Tuula Juvonen on kirjoittanut tästä tuoreessa Haikissa, ja ehdottaa ratkaisuksi ”queer-kompetenssin” kasvattamista historioitsijoiden keskuudessa. Eli opetettaisiin enemmän sukupuolen ja seks. moninaisuudesta, jotta jokainen, omasta suuntautumisestaan huolimatta, pystyy herkistymään teemoille ja nostamaan ne esiin, jos omassa aineistossa tulee vastaan. Koska sekään ei ole ratkaisu, että ”hankalat” aineistot sivuutetaan. Näin päädytään tilanteeseen, jossa Suomen historiassa ollaan tällä hetkellä: sateenkaari-ihmisisten historiasta ei tiedetä about mitään, ja se, mitä tiedetään, tulee toisilla aloilla kouluttautuneilta tutkijoilta.

Vielä Jennin kysymykseen: katson myös niin, että etuoikeutetussa asemassa olevat, kuten me kolme tutkijaa, olemme myös velvoitettu pitämään ääntä vähemmän etuoikeutettujen puolesta. Että siten voimme mielestäni myös perustella sellaisen aiheen tutkimusta, josta meillä ei itsellämme ole välttämättä suoraa omaa kokemusta.

Lauri Olen kokenut, että mun aiheessa on tärkeää myös tietoisesti kyseenalaistaa

länsimaisen ihmisen ja länsimaisen ajattelun universaalius. Samalla tulee kyseenalaistetuksi myös tiedon tuottamiseen liitetyt itsestäänselvyydet. Länsimainen akateeminen tapa tuottaa tietoa ei suinkaan ole ainoa tapa. Esimerkiksi alkuperäiskansoilla on kaikkialla oma vahva suullisen historian perintö, jota ei pidä sivuuttaa vain sillä perusteella, että sen tuottama tieto ei välttämättä ole meidän akateemisten kriteerien mukaan luotettavaa. Tämä ei tietenkään tarkoita, että se pitää ottaa sellaisenaan totena vaan sitäkin voi tarkastella kriittisen tutkijan silmin, mutta ei niin, että mennään sanomaan ihmisille, ettei teidän suullinen perinteenne ole validia. Olisi tärkeää ikään kuin dekolonisoida tiedon tuottamisen prosessit ja ottaa tutkittavat ihmisryhmät vahvemmin osallisiksi siihen. Onko teillä herännyt vastaavia ajatuksia omien tutkimustenne tiimoilta?

Roosa: Valtavan tärkeä pointti, ja niin kiinnostavaa, että tämä liittyy suoraan myös omaan aihepiiriini! Siis jälleen kuten Tuula Juvonenkin tuo esiin, meille tärkeä metodi, lähdekritiikki, itsessään tuottaa tunkkaisia tulkintoja, koska esim. juurikin suullisten lähteiden käyttöä vieläkin emmitään. OK, meillä on esimerkiksi hieno teos *Historiantutkimuksen etiikka*, jossa kannustetaan fragmentaaristen lähteiden käyttöön ja toki meillä on myös tutkimusta innovatiivisiin lähderyhmiin pohjautuen, mutta silti yleisfiilis ”perushissasta” on se, että arkistolähde tai muu kirjallinen dokumentti se olla pitää, piste. Marginalisoitujen ryhmien kohdalla tämä on täysin epäreilu vaatimus, sillä heidän jälkensä historiassa muodostuu aivan eri tavalla. Esimerkiksi samansukupuolisissa suhteissa eläneiden on pitänyt nimenomaan tarkasti varjella jättämästä jälkiä itsestään arkistoihin, kun ko. suhteet olivat vielä rikoksia tai muuten vain yhteiskunta sellainen, että suhteen paljastuminen olisi ollut hengenvaarallista. Tällainen lähtöasetelma asettaa tutkijoille aivan uudenlaisia haasteita, joihin tulee etsiä ratkaisuja hyvin luovasti ja rohkeasti.

Jenni: Osaksihan ongelma on toki sekin, miten homogeeninen suomalainen yliopistokenttä edelleen on – eli valtaosa siellä työskentelevistä on edelleen valkoisia, vammattomia, cis-sukupuolisia, heteroita ja taitaa olla vielä taustaltaan aika keskiluokkaisiakin.

Lauri: Näinhän se on. Diversiteettiä on vielä hyvin vähän, ja sillä on väistämättä vaikutusta myös siihen mitä ja miten tutkitaan ja opetetaan. Erilaisista taustoista tulevien ihmisten saaminen mukaan on tärkeää, mutta tämä asia ei muutu hetkessä. Se mitä voimme tehdä nopeastikin on tuoda tenttikirjoiksi, kurssien oheislukemistoksi ym. paljon nykyistä enemmän myös muiden kuin valkoisten länsimaisten miesten kirjoittamia kirjoja ja artikkeleita. Meidän tieteen kaanon on myös hyvin heterogeeninen.

Roosa: Mun mielestä tämä on todella tärkeä pointti, vaikka uskonkin, että meillä on velvollisuus tutkia myös vähemmän etuoikeutettuja ja myös että voimme oppia herkistymään itselle vieraille aiheille. Paukutan tässä nyt suoraan, että mun mielestä ihan jokaisen historia-alan koulutusta tarjoavan yliopistollisen yksikön tulisi kohdistaa kriittinen katse mielikuvaan ja viestintään, joita itsestään tuottavat. Musta nimenomaan yhteiskuntaa hyödyttävää tutkimusta tuottavien yksiköiden ja ihmisten pitäisi kiinnittää erityistä huomiota representaatioon. Esim. tasa-arvopuhe ja sitoutuminen syrjimättömyyteen pitäisi näkyä aivan joka tasolla, viestinnästä materiaaliseen ympäristöön, eikä ainoastaan Suomen Akatemian hakemuksessa taas yhtenä lisää uuvuttavana kohtana XYZ, ”kuinka tutkimuksesi edistää tasa-arvoa yhteiskunnassa” vai miten se kohta menikään. Olisi ihanaa, jos saataisiin kaikki koodit murrettua ja diversiteettiä paljon lisää. Koska se on juuri näin, että mitä monipuolisemmin elämää kokevia ihmisiä saadaan tutkijoiksi, sitä monipuolisempaa tutkimusta tulemme saamaan vastineeksi. Jos olisin parikymppisenä elänyt muussa kuin heteroautopilotissa, en olisi varmasti ikinä lähtenyt lukemaan historiaa,

ainakaan Helsingin yliopiston humanistiseen tiedekuntaan. Olisin tehnyt kuten niin monet muutkin ei-heterot, ja lähtenyt etsimään akateemista kotiani sukupuolentutkimuksesta tai valtsikan aineista.

* * *

Jenni: Viimeisenä meillä olisi luvassa perinteinen myytinmurto-osuus. Minkä tutkimusaiheeseen liittyvän myytin te haluaisitte murtaa ja miksi juuri sen?

Roosa: Ehdottomasti vaatimuksen siitä, että joku historiallinen henkilö pitää pystyä todistamaan 100 % varmuudella homoksi. Sillä tämä on käänteisesti sitä, että heterouden todistustaakka on selkeästi vähäisempi. Eli heteroseksuaalisuus pitää purkaa käsitteenä samalla tavalla kuin olemme tähän saakka tehneet lgbtiq+-rimssulle.

Lauri: Mä haluaisin lopullisesti murtaa myytin eurooppalaisten ylivoimaisuudesta, joka mahdollisti siirtomaiden valloituksen. Se on ehkä muuttunut hienovaraisemmaksi, mutta ei ole kadonnut minnekään. Se näkyy ajatuksena, että espanjalaisilla oli hallussaan paitsi ylivoimainen teknologia, muutenkin kehittyneempi kulttuuri, esimerkiksi kirjoitustaito ja sen tuoma ylivoimainen kyky kommunikoida, ja ylipäättään parempi käsitys tilanteesta ja kyky sopeutua ja improvisoida. Alkuperäiskansat olisivat puolestaan olleet enemmän kulttuuriensa, perinteensä ja uskontojensa vankeja. Todellisuudessa he olivat kuitenkin aivan yhtä oppimiskykyisiä ja kykeneviä sopeutumaan muuttuviin tilanteisiin ja myös manipuloimaan tilanteita omaksi edukseen. Ja uskontohan toki oli äärimmäisen tärkeä osa sekä espanjalaisten että nykyään Amerikkana tunnetun mantereen alkuperäisten asukkaiden maailmankuvaa. Espanjalaiset luottivat siihen, että Jumala oli heidän puolellaan ja toisaalta näkivät paholaisen työn jälkiä kaikkialla. Teknologinen ylivoima espanjalaisilla oli erityisesti teräksen ansiosta, mutta se ei olisi yksin riittänyt. Ehkä tärkein

yksittäinen syy sille, että espanjalaiset pikkuhiljaa valtasivat suuren osan mantereesta olivat jo mainitut taudit, jotka tekivät suurta tuhoa alkuperäiskasojen keskuudessa. Lisäksi espanjalaiset eivät vallanneet mannerta yksin vaan paikallisten liittolaisten avulla, eikä valloitus suinkaan ollut mikään äkillinen tapahtuma vaan vuosisatoja kestänyt prosessi.

Jenni: Mun perusvastaus näihin taitaa olla se, että haluan murtaa myytin siitä, että vammaisia ihmisiä olisi aina ja kaikkialla historiassa kohdeltu huonosti, tai että vammaisuus yleensäkin olisi menneinä vuosisatoina aina ollut joku juttu. Oikeasti ihmiset elivät kaikenlaisia tilanteita todeksi vammojensa kanssa, ja toisinaan vamma vaikutti ihmisen asemaan yhteisössä ja toisinaan sitten sillä taas ei juurikaan ollut merkitystä. Eli menneisyydessä ei kaikki ollut sen enempää paremmin kuin huonomminkaan kuin nykyään.

Jenni: Tämä oli tämän Tiedettä ja sirkushuveja -podcastkauden viimeinen jakso. Kiitos, Roosa ja Lauri tästä keskustelusta!

Roosa: Kiitos!

Lauri: Kiitos!

Jenni: Kiitos myös kaikille kuulijoille kaikille mukana olosta! Palaamme linjoille uusien aiheiden kanssa ensi syksynä.